

ΜΙΑ ΚΡΙΣΗ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ

“Ο κ. Κ. Χατζόπουλος, απαντώντας σ’ ένα μας γράμμα το όποιον πρό καιρού του είχαμε στείλει και όπου εκθέταμε μερικές μας σκέψεις για τόν τότε πόλεμο, μάς στέλνει τó ακόλουθο σημείωμα τó όποιον αξίζει νά διαβαστεί για τίς σκέψεις πού εκφράζονται σ’ αυτό.

ΑΞΙΟΤΙΜΕ ΦΙΛΕ,

Επιμένετε νά σάς στείλω ἔστω και τήν ατομική μου ἐντύπωση ἀπό τόν πόλεμο. Μά ποιά σημασία μπορεί νά ἔχει μιá προσωπική ἐντύπωση ἀπό ἕνα ἱστορικό φαινόμενο, εἴτε ξεσπάξει αὐτή μπροστά του σέ πατριωτικό ἐθνουσιασμό ἀπό ἐθνικιστική ἀντίληψη, εἴτε τó καταδικάζει ἀπό αἰσθημ’ ἀνθρωπισμοῦ ; Ἐνα τέτοιο αἶσθημα δέν ἔχει δυστυχῶς ἀπλωθεῖ τόσο ἀκόμη ὥστε νά ἐξαλείφει τó ἄγριο και βάρβαρο μέσο, πού μέ αὐτό λύνουν ὡς τά σήμερα τίς ἀναμεταξύ τους διαφορές οἱ λαοί, κ’ ἔτσι ὁ πόλεμος μένει πάντα ἕνας τρόπος τῶν ἱστορικῶν ἀλλαγῶν, ἕνας ἐξελικτικός παράγοντας τῶν κοινωνιῶν, ἰδίως τῶν μὴ συμπηγμένων ἐθνικά ἀκόμη. Ἀναμφίβολο ἐπίσης πῶς σέ ὀρισμένες στιγμῆς τῆς ἱστορίας στάθηκε κίόλας ἕνας ἐκπολιτιστικός παράγοντας, ἀκόμη και στήν πιό καταχτητική μορφή του. Φτάνει νά θυμηθεῖ κανεῖς τίς ἀπολυτερωτικές κατάχτησεις τοῦ Ναπολέοντα.

Και τοῦ τωρινοῦ βαλκανικοῦ πολέμου δύσκολα θά μπορέσει νά τοῦ ἀρνηθεῖ κανεῖς τόν ἀπολυτερωτικό χαραχτήρα. Τό ἀνθρωπιστικό αἶσθημα ρωτά βέβαια και δῶ : Δέ θά εἴτανε τάχα δυνατό ἡ λευτεριά τῶν ἐθνικά σκλαβωμένων νά κατορθωθεῖ και μέ ἄλλου εἶδους ἀγώνα, λιγότερο ἄγριο : τόν κοινωνικόν ἀγώνα, ὅσο μάλιστα κάθε ἐθνικός ἀγώνας, πού γίνεται κάτω ἀπό ἀστικά ἰδανικά, στό βάθος για τά πλήθη τοῦ λαοῦ δέ σημαίνει ἄλλο παρά τήν ἀλλαγὴ κυρίων ; Βέβαια θά εἴτανε δυνατό, ἂν ἡ κοινωνική σύνθεση στίς χώρες, ὅπου ὀργιάζει σήμερα ὁ πόλεμος, ἔδινε τó ἔδαφος για τήν κοινωνική ἐπανάσταση. Ὅσο ὅμως οἱ ὄροι αὐτοὶ λείπουν, ἡ ἀπόλυτη καταδίκη τοῦ σημερινοῦ πολέμου στόνομα γενικῶν ἰδεῶν καταντá μιá αἰσθηματολογία. Βέβαια ἀσύγκριτ’ ἀνώτερης ἠθικῆς ἀξίας ἀπό τήν πατριωτική αἰσθηματολογία, πάντα ὅμως εὐλαβητικός πόθος χωρὶς σημασία ἱστορική. Ὁ βαλκανικός πόλεμος, σά μοιραῖο πολιτικοῖστορικό περιστατικό πού εἶναι, μόνο ἱστορικά μπορεί νά κριθεῖ και νά ἐχτιμηθεῖ : ἱστορικά για κάθε τάξη και για κάθε ἔθνος γενικά σέ κείνα τά σημεία, ὅπου συμπέφτουν τά συμφέροντα ὄλων τῶν τάξεων ἑνός ἔθνους.

Τό ζήτημα λοιπόν και για τó δικό μας ἔθνος εἶναι ἂν ἡ συμμετοχή του στόν πόλεμο αὐτό θά ἔχει ἀγαθή ἢ ὄχι ἐπίδραση στήν οικονομική, πολιτική και φυσικά και τήν πνευματική ἀνάπτυξη τόσο τοῦ κράτους ὅσο και τοῦ ἑλληνισμοῦ σά σύνολο. Και για τά δυό ἡ παράταση τῆς λύσης τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος εἴτανε δίχως ἄλλο μεγάλο ἐμπόδιο στήν ἐλεύθερη ἀνάπτυξη και στήν πρόοδο στόν πολιτισμό. Μά ὁ πόλεμος αὐτός θά λύσει τάχα ὀριστικά τó ζήτημα ; Και θά τó λύσει ἔστω σέ βαθμό και τρόπο, πού νά λείψουν στό ἐξῆς τά ἐμπόδια τῆς προόδου ; Ἡ μὴν τάχα ἡ νέα πολιτική συναρμογή τῶν βαλκανικῶν κρατῶν θά γίνει νέα ἀφετηρία νέων ἀγῶνων, ἀγῶνων πού ὄχι μόνο θά γίνοννε ξανά ἐμπόδια τοῦ πολιτισμοῦ, μά και ἀγῶνων, ὅπου ἀπό τῆ μοιραία σύνθεση τῶν πραγμάτων τó ἑλληνικό ἔθνος

τρέχει τὸν κίνυνο νὰ χάσει μέγα μέρος τῆς οἰκονομικῆς καὶ πολιτιστικῆς ἀξίας του, συμπαρασέροντας ἔτσι καὶ τὸ ἑλληνικὸ κράτος;

Αὐτὰ εἶναι ὑποψίες, προβλήματα, ποὺ μποροῦνε μοῦ φαίνεται νάνησυχοῦνε τόσο ἓνα σοσιαλιστὴ ὅσο κ' ἓναν ἐθνικιστὴ, ὅταν ὁ τελευταῖος δὲν ἔχει μόνη βλέψη πὼς νὰ πλατύνουνε πολὺ ἢ λίγο τὰ σύνορα τοῦ κράτους. Μ' ἓνα λόγο, μόνον τὸ τέλος τοῦ πολέμου καὶ ἡ νέα ρύθμιση τῶν πραγμάτων ὕστερ' ἀπὸ αὐτὸν μπορεῖ νὰ δείξει ἀσφαλέστερ' ἂν ἡ συμμετοχὴ εἴτε ἢ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ συμμετοχῆ τῆς Ἑλλάδας στὸ βαλκανικὸ πόλεμον εἴτανε πολιτικὸ μεγαλόρηγμα ἢ μοιραῖο πολιτικὸ σφάλλμα.

Μὲ πολλὴ ἐχτίμησι, δικὸς σας

ΜΟΝΑΧΟ, 1913

ΚΩΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

ΑΓΑΠΗΤΕ,

Σοῦ στέλνω γιὰ τὰ «Γράμματα» τὸν πρόλογο τῆς μελέτης τοῦ Ἀποστολάκη γιὰ τὸν Καρλάιλ. Εἶναι γραμμένος στὴν καθαρεύουσα ἐπειδὴ ἡ ἐργασία αὐτὴ γίνεται γιὰ ὁρισμένον σκοπὸ. Ὑποθέτω πὼς δὲν πειράζει. Ὁ πρόλογος αὐτὸς σκεφθῆκαμε ὅτι μπορεῖ νὰ δημοσιευτεῖ τώρα στὰ «Γράμματα»—ὡς ἀπάντησι στὴν «Ἐρνευα» ποὺ προκλήρυσαν. Σοῦ εἶχα πρὶ πὼς λογάριζα ν' ἀπαντήσω. Ἡ ἀπάντησή μου περιέχεται μέσα στὸν πρόλογο—κ' ἔτσι ἄς θεωρηθεῖ αὐτὸς ὡς ἀπάντησι καὶ τῶν δύο μας. Ἀπάντησι βέβαια πολλὴ ἐλεύθερη.

Ὅπως θὰ ἴδεις ἀπὸ τὸν πρόλογο, τὸ ζήτημα γιὰ μᾶς εἶναι ἄλλο. Κάτω ἀπὸ τίς λογῆς λογῆς τάσεις—κάτω ἀπὸ ὅσα φαίνονται νὰ κάνουν νὰ ζητοῦν καὶ νὰ προσπαθοῦν ὄνας καὶ ὁ ἄλλος, ὅ,τι κυρίως μᾶς ἐνδιαφέρει εἶναι ἡ εἰλικρίνεια—ἂν ὑπάρχει σ' ὅλα αὐτὰ τίποτα ἀληθινὸ, σοβαρὸ, καὶ σεβαστό. Ἄν ἀπορρέουν ἀπὸ ἐσωτερικὴ τοῦ ἀτόμου ἢ τῆς κοινωνίας ἀνάγκη—ἂν εἶναι ἡ πραγματικὴ καὶ ἀναγκαῖα τῶν ἔκφρασι' ἢ εἶναι τυχαῖα ἁπλῶς καὶ σπασμωδικὰ φαινόμενα—ἀσυνείδητοι πιθηκισμοί, παροδικῆς ἐπιδράσεις, μόδες τῆς ἡμέρας χωρὶς ἐσωτερικὴ ἀνάπτυξι; Δυστυχῶς ἔτσι εἶναι. «Ζοῦμε χωρὶς ἐσωτερικὴ ἀντίστασι». Τότε, τί νόημα, τί σημασία, τί ἀξία ἔχει ὅ,τι καὶ ἂν κάνομε; Σιωπὴ.

Ἡ ψυχολογία μας στὸ ζήτημα αὐτὸ εἶναι ἀληθινὰ περιεργη. Μιά τρομακτικὴ εὐκολία ὑποκρίσεις, ὅπου ἔχει χαθεῖ ἡ αἰσθησι τοῦ πραγματικοῦ. Παιζομε διάφορα πρόσωπα, καὶ κάθε φορὰ πιττεύομε πὼς εἶναι τὸ δικὸ μας πρόσωπο, ἐμεῖς οἱ ἴδιοι—οἱ δικές μας ἰδέες, τὰ δικὰ μας λόγια, τὰ δικὰ μας κινήματα. Παθιανόμαστε τεχνητῶς, καὶ πιστεύομε πὼς εἴμαστε ἀκόμα ἐμεῖς. Ἡ εὐκολία τῆς ὑποκρίσεως εἶναι ἀνάλογη τοῦ μέσα μας κενοῦ, τῆς ἐσωτερικῆς μηδαμινότητος.

Ἄρνησι λοιπόν; θὰ πρὶς. Δὲν ξέρω. Μὰ ἡ ἄρνησι, ὡς νοσταλγία, ὡς πόθος—ὡς προμήνυμα ἄρα γε;—καλύτερης καὶ πιὸ μεστής ζωῆς, μοῦ φαίνεται νὰξίζει.

Πάντα δικὸς σου

ΣΠΥΡΟΣ ΑΙΜΠΕΡΤΗΣ

ΑΘΗΝΑ, 2/15-1-14

Ἐπιχειρήσας νὰ γράψω περὶ Καρλάιλ δὲν ἦτο δυνατόν διὰ πολλοὺς λόγους (1) νὰ διεξέλθω ὀλόκληρον τὴν βιβλιογραφίαν ἀποτελουμένην ἐκ

(1) Ἡ γυμνότης τῆς Ἐθνικῆς ἡμῶν Βιβλιοθήκης, τῆς ὁποίας σκοπὸς ὡς κοινωνικὸν ἴδρυμα εἶναι ἡ ὑπὸ τῆς πολιτείας παροχῆ τῶν μέσων εἰς τὸν ἐπιθυμοῦντα νὰ μελετήσῃ παρουσιάζεται καὶ εἰς τὸν κλάδον τοῦτον τῶν μελετῶν ἀπελιτιστικὴ δεικνύουσα οὕτω χαρακτηριστικώτατα τὴν πνευματικὴν κατὰστάσιν ἡμῶν ὡς συνόλου. Τοῦ Καρλάιλ, ὁ ὁποῖος εἶναι εἰς ἀπὸ τοὺς κυριωτέρους ἀντιπροσώπους τῆς σκέψεως εἰς ἔθνος κατ' ἐξοχὴν πεπολιτισμένον